

PILLANATKÉPEK AZ ÁPOLÓNŐKÉPZÉS TÖRTÉNETÉBŐL

2020-at az Egészségügyi Világszervezet (*World Health Organization*, WHO) az ápolónők és a szülésznők nemzetközi évének nyilvánította, Florence Nightingale születésének kétszázadik évfordulója (május 12.) tiszteletére.¹ A tanulmányban többek között rámutatok arra, hogy miért éppen őt tekintjük a modern betegápolás úttörőjének, de kitérek arra is, hogy a 19. század – vagyis Nightingale kora – előtt milyen módszereket alkalmaztak ezen a területen. Bemutatom, miként fektette le Nightingale a nővérképzés alapjait, és miként változtak a keretek az elmúlt másfél évszázad során. Előkerül az a kérdés is, hogy vajon inkább feministának vagy antifeministának tarthatjuk-e őt? Miért övezi személyiségét és munkásságát óriási tisztelet még ma is Nagy-Britanniában, illetve neve mennyire ismert a szigetországon kívül? S mi a helyzet magyarországi kortársával, Kossuth Zsuzsannával? Miért feledkezett meg a hazai tudományosság és a közvélemény az ő tevékenységéről? S végül miért botlunk a koronavírussal kapcsolatos hírek között mind gyakrabban Nightingale (és Kossuth Zsuzsanna) nevébe vagy a tőlük idézett gondolatokba?

„Tanulatlan iszákosok” kontra szakképzett nővérek

Az orvosi tevékenységet már a kora középkor évszázadaitól kiegészítette a betegápolás a kolostorokban vagy az egyes városok ispotályáiban, amint az a ránk maradt forrásokból ismert. Természetesen a mai értelemben vett kórházak ekkor még nem léteztek, az ápolószemélyzet betanításáról pedig a szerzetesrendek és a városi szabályrendeletek (statútumok) intézkedtek. Az e helyszíneken betegápolási tevékenységet végzők tehát az ápolók, ápolónők előfutárai voltak.² A 16–17. század folyamán jelentek meg a hadseregek helyőrségi kórházai, továbbá a Magyar Királyság vonatkozásában meg kell említenünk a 17. századból az Irgalmas-rend letelepülését is, amely elsőként Pozsonyban létesített százágyas kórházat. Lényeges,

---

¹ Ennek jelentőségéről bővebben lásd az *International Council of Nurses* jelentéseit. <https://www.2020yearofthenurse.org/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. január 1.) Megjegyzem, hogy a jubileumi évre tervezett programsorozat jelentős része a koronavírus-járvány miatt meghíúsult, vagy pedig az online térbe helyeződött át.

² Erről lásd bővebben: Czeferner Dóra: Florence Nightingale és a modern nővérképzés kezdetei. *Ujkor.hu – A velünk élő történelem.* <http://ujkor.hu/content/florence-nightingale-es-a-modernoveri-hivatas-kezdetei> (Utolsó letöltés ideje: 2020. január 1.)

hogy a tábori kórházakban ebben az időszakban az ápolási feladatokat rokkant, illetve sebesüléseikből épphogy felépült katonák végezték.³

A modern értelemben vett ápolónői hivatás kialakulására, valamint az intézményes képzés kereteinek lefektetésére a 19. századig kellett várni. Az alábbiakban nézzük tehát meg a szakma és a képzés fejlődésének főbb állomásait, egyúttal engedjük is el a makulátlan fehér ruhát viselő, a betegek körüli rendre és tisztaságra ügyelő, hozzáértő és erkölcsös nővérek vízióját! A szakma ugyanis az 1800-as évek közepéig rendkívül alacsony presztízsű volt, hiszen képviselőinek túlnyomó többsége erősen hiányos szakismeretekkel rendelkezett. Számos forrás tudósít ápolatlan, kicsapongó életet élő és az alkohol rabjaivá vált nővérekről is, akik a segítség helyett minden bizonnyal inkább ártottak a betegeknek.⁴ E problémakörre gyakran utalt műveiben Florence Nightingale is, ugyanakkor az ápolónők szak- és továbbképzése nem csupán az angol, német és francia nyelvű forrásokban jelent meg, hanem a 19. század végén formálódó magyarországi progresszív nőszervezeteket is foglalkoztatta – különösen az első világháború kitörésének közeledtével.⁵

Arisztokrata lánynak születni a 19. századi Angliában...

A körülmények javításában és a képzés intézményes kereteinek kidolgozásában, majd az elméletek gyakorlatba történő átültetésében Florence Nightingale (1820–1910) vállalt oroslánrészt. Nightingale 1820. május 12-én, egy olyan korszakban látta meg a napvilágot, amikor az arisztokrata származású lányok szinte kizárólagos „karrierútja” a házasságkötés, majd a családalapítás volt. A középosztálybeliek előtt sem állt sokkal több érvényesülési lehetőség: az angol regényekből jól ismert nevelőnői feladatkör mellett még Isten szolgálatába állhattak apácákként, amennyiben nem sikerült a jelentkezők közül kiválasztaniuk az ideális férj(jelölt)et.⁶ E körülményeket számba véve, a születési helye után (Firenze, vagyis angolul Florence) elnevezett, szülei kétéves nászútja idején világra jött kislány meglehetősen szerencsésnek bizonyult.⁷

---

³ Kapronczay Károly: A magyar ápolónőképzés kezdetei. *Orvosi Hetilap*, 1983. 6. sz. 344–346.

⁴ Isabel M. Stewart – Anne L. Austin: *A History of Nursing From Ancient to Modern Times. A World View*. 5th edition. 1962. Published online by Cambridge University Press, Cambridge, 2012, passim.

⁵ A Feministák Egyesületének (Budapest, 1904–1949) hivatalos lapjai – *A Nő és a Társadalom* (Budapest, 1907–1913), valamint *A Nő. Feminista Folyóirat* (Budapest, 1914–1928) – több ízben közöltek cikkeket a témában. Lásd például *A Nő és a Társadalom*, (1907): 8. 10.; Glücklich Vilma, a szervezet elnöke az ápolónők szakszervezetbe tömörülését siettető írásában kendőzetlenül beszélt a még a 20. század kezdetén is siralmas magyarországi viszonyokról: „*de bizony a mi kórházainkban olvasót pörgető vagy kedvetlenül zsémbelő ápolónők nagy többsége nem áll a helyzet magaslatán.*” *A Nő. Feminista Folyóirat*, (1914): 5. 10–11.

⁶ Erről lásd bővebben Esther Godfrey: „Jane Eyre”, from Governess to Girl Bride. *Studies in English Literature, 1500–1900*. 2005. 4. sz. 853–871.

Az európai körutat követően angliai (Hampshire-ben és Derbyshire-ben fekvő) birtokaira visszatérő családban a leánygyermekkedvükre olvashattak, s bankár édesapjuktól sajátíthatták el az általános műveltség alapjait. Florence a francia, a német és az olasz mellett jól kiismerte magát a görög és a latin nyelvekben is, ám igazából már kisgyermekkorában is a matematikáért rajongott. Egyik első és legismertebb életrajzírója, Sir Edward Cook „szenvélyes statisztikus”-ként hivatkozott rá,⁸ ami azért fontos, mivel későbbi egészségügyi reformjavaslatait is statisztikai ábrákra és táblázatokra alapozta.⁹

„Isten hívása”

Felvilágosult nevelési elveik ellenére a Nightingale-szülők is a „házassági piacon” való érvényesülést tartották lányuk legfontosabb küldetésének. A fiatal korában igazán attraktívnak és kecsesnek ábrázolt Florence-nek azonban tizenhat-tizenhét éves korától kezdve egészen más elképzelései voltak. Zsigerileg lázadt a nőktől elvárt hagyományos szerepek ellen: négy házassági ajánlatot utasított vissza rövid időn belül azt követően, hogy Hampshire-i birtokukon sétálgatva Isten hangját vélte hallani. Ettől kezdve ugyanis meg volt győződve arról, hogy a házasság és az anyaság helyett az ápolónői hivatásban és a betegek gyámolításában kell kiteljesednie, s ehhez a későbbiekben szülei határozott tiltása ellenére is ragaszkodott.¹⁰

Számos 19. századi angol novellából és regényből megismerhetjük, miként igyekeztek az előkelő családok jobb belátásra bírni engedetlen lányaikat a vizsgált korszakban. Általában hosszú, külföldi körutazásokra küldték őket, de természetesen nem egyedül. Ez történt Florence-szel is, aki Franciaország és Itália mellett Görögországban és Egyiptomban járt.¹¹ Elhivatottságáról azonban egyértelműen árulkodik, hogy az út során titokban ápolónői szakkönyveket bújt, hazatérőben pedig a Düsseldorf melletti Kaiserwerthben életre hívott diakonisszaképzőt látogatta meg, amelyet Theodor Fliedner protestáns lelkész 1836-ban alapított saját birtokán.¹² A növendékeknek a vallásos életforma alapjai mellett ápolónői szakismereteket közvetítő intézmény (*Bildungsanstalt für evangelische Pflegerinnen*) a későbbiekben Nightingale életében is fontos szerepet kapott, hiszen az 1850-es

⁷ Edward Cook: *The Life of Florence Nightingale*. Vol. 1. 1820–1861. London, 1913, 3–23.

⁸ Edward Cook: *The Life of Florence Nightingale*. Vol. 2. 1862–1910. London, 1919, passim.

⁹ Érdekességként megemlítendő, hogy Nightingale tisztelői vagy éppen a vidéki angol táj szerelmesei ma is megtekinthetik Florence gyermekkorának színtereit: míg a család Hampshire-i otthonában (Embley Park) ma bentlakásos iskola működik, addig a Derbyshire-i birtokon (Lea Hust) a kor hangulatát hűen megidéző, barátságos szállodát rendeztek be, ahol bárki eltölthet néhány napot.

¹⁰ Marjie Bloy: *Florence Nightingale (1820–1910)*. *Victorian Web*. <http://www.victorianweb.org/history/crimea/florrie.html> (Utolsó letöltés ideje: 2021. január 2.)

¹¹ Az Egyiptomból írt leveleit kiadták: Anthony Sattin (Ed.): *Letters from Egypt*. New York, 1987.

¹² Edwin W. Kopf: *Florence Nightingale as Statistician*. *Publications of the American Statistical Association*. 1916. 15. sz. 388–404.

évek elején – amikor szülei már nem tiltották többé a nővéri hivatástól – három hónapos képzésen vett részt itt. A későbbiekben viszont kritikusan nyilatkozott az iskolájáról.¹³

De vajon miért zárkóztak el Nightingale szülei hosszú ideig attól, hogy lányuk az ápolónői pályát válassza? A nők előtt nyitva álló szakmákon végigtekintve a válasz egyértelmű: a nővéri hivatás a 19. század közepéig rendkívül alacsony presztízzsel rendelkezett, a közvélemény pedig a betegápolói tevékenységet végző nőket már-már a prostituáltakkal azonosította, akik az alkoholt és a kicsapongások egyéb formáit sem vetették meg.¹⁴ A nővérek megbecsültségének hiányára következtethetünk díjazásukból is: a németországi képzésről 1853 nyarán hazatérő, majd a londoni „Beteg úrihölgyek kórházában” elhelyezkedő Florence „tisztességes megélhetését” továbbra is édesapja biztosította, lakást és évi 500 fontot bocsátva lánya rendelkezésére.¹⁵

„Minden ápolónő mossa a kezét olyan gyakran, amennyire csak lehet”¹⁶ – A Krímben

A következő fordulópontot a krími háború (1853–1856) jelentette Nightingale életében és egyben az ápolónői hivatás történetében is. Az itt teljesített nővéri szolgálata, amelyet a korabeli angol nyelvű sajtó is felkapott, jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a korszak egyik ikonikus alakjává váljon – még úgy is, hogy ezt követően ténylegesen már nem gyakorolta hivatását. De vajon miként került a harmincas éveiben járó arisztokrata ápolónő a háborús frontvonal mögé? Még az 1840-es évek végén, római utazása során ismerkedett meg Sidney Herbert angol hadügyminiszterrel és újdonsült feleségével, akikkel életre szóló barátságot kötött.¹⁷ Ők bátorították Florence-t a „krími kalandra”, ahova Herbert közbenjárására 38 angol ápolónőt rendeltek ki. Nightingale végül kétszáz jelentkezőből maga válogatta össze azt az egyházi és világi nővérekből álló csoportot, amellyel 1854 novemberétől Üsküdarban (ma Isztambul egyik kerülete a város Ázsiában fekvő részén) kezdte meg a munkát.¹⁸ Megjegyzendő egyébként, hogy az angolok mellett orosz önkéntes nővérek is dolgoztak a Krímben, közülük az elsők Elena Pavlovna Romanov nagyhercegnő hívására érkeztek.¹⁹

---

¹³ Cook: i. m. 2. 104–116.

¹⁴ Vö. Stewart – Austin: i. m. passim.

¹⁵ Melissa Chatton: *Florence Nightingale. Life and Work*. A londoni *Florence Nightingale Museum* igazgatójának online előadása Florence Nightingale 200. születésnapja alkalmából. 2020. május 9.

¹⁶ Chatton i. m.

¹⁷ Gilbert Sinoué: *La dame à la lampe*. Paris, 2008, 276.

¹⁸ Az útvjáról lásd uo. 12.

¹⁹ John Shelton Curtiss: *Russian Sisters of Mercy in the Crimea, 1854–1855*. *Slavic Review*, 1966. 1. sz. 84–100.

Miután az ekkor 34 éves Nightingale átvette a nővéri ügyelet vezetését, borzalmas körülményekkel kellett szembesülnie a sebtében kórházzá átalakított barakkokban. A katonák a piszkos földön feküdtek, az étkezés szegényes volt, hiányoztak a gyógyszerek, a mindent előzőnlő patkányokon kívül az ivóvízraktárak mellett még egy lótetem is feküdt. Nightingale érkezése után ráadásul azt is észrevette, hogy az elhalálozott katonák száma mellett a még élők kezelésének módjait sem vezették írásban. Az ezt követő időszakban napi húsz órát dolgozott rendszeresen, s erőfeszítéseit végül siker koronázta: míg 1854/1855 telén tízszer annyi katona vesztette életét tifuszban és kolerában, mint a csatatéren, a halálozási rátát 1855 második felére számottevően sikerült visszaszorítani. A kórházba kerülő sebesültek mortalitási aránya 42%-ról mindössze 2,2 %-ra csökkent, amihez a higiéniai viszonyok javítása mellett számos Nightingale-féle innováció is hozzájárult.²⁰

Hölgy lámpával vagy hölgy kördiagrammal?

Nightingale – aki beosztottjait maga képezte, és néhányukat nem megfelelő magaviselete miatt el is bocsátotta – semmiképpen sem szerette volna, hogy az ápolásban a későbbiekben megismétlődjének a krími háborúban elkövetett hibák. Ezért tapasztalatait papírra vetette, és az általa kedvelt statisztikai táblázatokkal illusztrálta őket. Meggyőződése szerint egyértelmű összefüggés mutatkozott az ápolás sikeressége, valamint a megfelelő higiéniai viszonyok kialakítása (és magától értődően ezek folyamatos fenntartása) között. A kórtermek tisztaságának biztosítása mellett több további újítást is bevezetett a táborig kórházban: részletesen dokumentálták a sebesülteknek adott gyógyszerek típusát és mennyiségét, egészséges ételeket kínáltak nekik, továbbá folyamatosan szellőztették a kórtermeket, amelyekben a betegek immár nem a földön, hanem ágyakon lábadozhattak. Sőt a könnyen tisztítható nővéri egyenruha közvetlen előzménye is a Krímben kezdett formálódni.²¹ A nővéri hivatáshoz – amint azt a későbbiekben számos előadásában részletesen kifejtette – az alábbi tulajdonságokat tartotta nélkülözhetetlenek: „Az ápolónő legyen józan; becsületes és megvesztegethetetlen; Legyen igazmondó és megbízható; Legyen pillanatra pontos és hajszálíg rendes; Gyorskezü, de nem kapkodó; Szelíd, de nem lassú; Nyájas, de nem fecsegő; Tapintatos, de sohasem tétovázó; Legyen derűs és bizakodó, tiszta saját személyében és tisztaságot teremtő a beteg körül; Legyen szíves és szorgálatra kész, a betegekre gondoljon és nem önmagára.”²²

---

²⁰ Cook: i. m. 1. 162–199.

²¹ Chatton i. m.; Kárnám Tamásné: Florence Nightingale, az egészségügyi statisztika úttörője. *Orvosi Hetilap*, 1971. 14. sz. 813–815.; Kopf: i. m. 388–404.

²² Idézi Vártokné Fehér Rózsa, a Magyar Ápolási Egyesület alelnöke, a Florence Nightingale születésének évfordulója alkalmából tartott ünnepi előadásában. <http://magyarapolasiegyesulet.hu/wp-content/uploads/2017/05/Florence-Nightingale-%C3%A9lete-%C3%A9s-munk%C3%A1ss%C3%A1ga.pdf> (Utolsó letöltés ideje: 2020. szeptember 26.)

A krími hónapok során született meg a lámpás hölgy figurája az angol közvéleményben. Ennek hátterében az áll, hogy a krími háború tekinthető az első olyan hadi eseménynek, amelyről a britek már viszonylag sok információt szerezhettek a nyomtatott sajtóból, így többek között Nightingale tevékenységéről is. Híres portréja, amelyen éjszakai lámpájával jár a betegek között, első alkalommal az *Illustrated London News* hasábjain jelent meg 1855 februárjában. (Ez a Londonban a tiszteletére berendezett múzeumban mind a mai napig látható.) Arról azonban sokan megfeledkeznek, hogy nem csupán gyakorta hangoztatott elve miatt – amely szerint „senkinek nem kellene egyedül meghalnia” – járőrözött éjszakánként a kórtermek között. Mindezt sokkal inkább azért tette, hogy elejét vegye a katonák és a nővérek közötti testi kapcsolatoknak, ami a korszakban még egyáltalán nem számított kirívó esetnek.²³

Magyar (majdnem) első...

Míg Nightingale már életében világszerte az ápolónői hivatás jelképévé vált, a történetírók méltánytalanul feledtek meg Kossuth Lajos legfiatalabb hűgáról, Zsuzsannáról (1817–1854), aki az 1848/1849-es szabadságharc során elsőként indítványozta Magyarországon a nők ápolói hivatásra történő szakszerű felkészítését, s ezzel bizonyos értelemben meg is előzte Nightingale-t. Kossuth Zsuzsannának tulajdonítjuk azt a gondolatot, amely szerint elengedhetetlen, hogy az ápolás „az ember egészségét akkor is védje, ha nem betegedett meg, sőt éppen azért, hogy ne betegedjen meg”.²⁴

Kossuth Zsuzsannát bátyja 1849. április 16-án a honvédség főápolónőjévé nevezte ki: „Kossuth Zsuzsannát az összes táborigazságot kórházak főápolónőjévé nevezem, azon erős meggyőződésemben, hogy [...] megsértett vitézeink kórodai ápolása iránt mindenkor akként gondoskodik, mint ezt egy anya, testvér és hazánk hő leányától várni lehet.”²⁵ A hadikórházak felállítása és működésük megszervezése mellett az volt a feladata, hogy gondoskodjon arról, minél több nőt vonjanak be az ápolásba. A hadikórházakban – amint arra már utaltam – a sérüléseikből épphogy felépült katonák végeztek ápolási feladatokat. Az 1849-es tavaszi hadjárat idején viszont valamennyi katonára szükség volt, így pótlásukra egyre több önkéntes nőt alkalmaztak. Ekkor merült fel első alkalommal az is, hogy a női ápolókat szakszerűen készítsék fel hivatásuk gyakorlására mind elméleti, mind pedig gyakorlati síkon. A Gál Gusztáv terveze nyomán kidolgozott képzés egy évet ölelt volna fel. Az ilyen irányú innovációk mellett Zsuzsanna szorgalmazta, hogy humánus(abb)an bánjanak a hadifoglyokkal is. Nagyszabású tervei ugyanakkor a magyarok függetlenségi harcainak bukását követően feledésbe merültek, s csak a levéltár dobozai őrizték meg őket.²⁶

---

²³ Chatton: i. m.

²⁴ Csóka Mária: A Semmelweis Egyetemen folyó diplomás ápolónőképzés 16 éve. *Orvosi Hetilap*, 2006. 25. sz. 1189–1194. (1190).

²⁵ Idézi Kertész Erzsébet: *Úttörő asszonyok. Életrajzi elbeszélések*. Budapest, 1979, 169.

Hirtelen jött hírnév és ami mögötte van...

A szabadságharc bukása miatt Kossuth Zsuzsanna tervei nem kerülhettek az európai nyilvánosság elé. Nightingale viszont közel két évvel a „krími kaland” kezdete után, 1856 júliusában visszatért Londonba, ahol a korszak vezető orvosainak rosszallása mellett a hirtelen jött hírnévvel is meg kellett küzdenie. Utóbbit rendkívül rosszul viselte, éppen ezért inkognitóban, édesanyja lánykori nevén (Mrs. Smith) utazott haza.²⁷ A legjobb angol orvosok nem kívánták elismerni Nightingale krími tapasztalatait, azokat tekintélyük aláásásaként értelmezték. Véleményük szerint a sajtó felnagyította eredményeit, s hasonló kritikát fogalmaztak meg a közelmúltban a BBC 2001-es és 2008-as dokumentumfilmjei is. A történészek és a *Florence Nightingale Museum* kurátorai viszont arra figyelmeztetnek, hogy az ilyen irányú kritikák teljesen alaptalanok.²⁸

A háborúból hazatérve Nightingale ágynak esett, amelyből kora előrehaladtával egyre ritkábban kelt fel. Az ún. „krími láz”-at kapta el, amelybe majdnem belehalt, később pedig reumás fájdalmak kínozták, s időnként a depresszió is elhatalmasodott rajta. Ám mindezek egyáltalán nem akadályozták szellemi aktivitásában és az ápolónői hivatás teljes megreformálásában. Megkezdte a háborús években szerzett tapasztalatai megszerezését és kiadványokba szerkesztését, roppant mértékű publikációs tevékenységet folytatva élete hátralévő évtizedei folyamán.²⁹

„Minden nővérnek nagyon gyakran kell kezet mosni!”

A krími szolgálat során Nightingale egy csapásra híres lett, olyannyira, hogy még Viktória királynő (1819–1901) is rokonszenvezett vele. Minden bizonnyal ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1858-ban, vagyis még első könyvének megjelenése előtt Nightingale-t első nőként választották a Királyi Statisztikai Társaság (*Royal Statistical Society*) tagjává.³⁰

---

²⁶ Csóka: i. m. 1189–1194.; Kapronczay: i. m. 433–346. A Kossuth Zsuzsanna után maradt levéltári forrásokról lásd Németh György: Kossuth Zsuzsanna, az első magyar főápolónő. *Aktakaland*. <https://aktakaland.wordpress.com/2018/08/15/kossuth-zsuzsanna-az-első-magyar-foapolono/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. május 25.) Országos főápolónői kinevezéséről lásd Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Az 1848/1849-i minisztériumi levéltár, Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzó-elnökség, Általános iratok (H 2), 5697/1849. sz. Ugyanitt olvasható néhány fivérének címzett levele is.

²⁷ Cook: i. m. 1. 299.

²⁸ Chatton: i. m.

²⁹ Kopf: i. m. 388–404.

³⁰ A kinevezési aktuáról a *Florence Nightingale Museum* legújabb – virtuálisan is látogatható, *Nightingale 200 tárgyban, személyben és helyszínben* címen futó – kiállításában is láthatunk egy eddig lappangó fotót. Lásd *Nightingale in 200 Objects, People & Places*. <https://www.florence-nightingale.co.uk/200exhibits/> (Utolsó letöltés ideje: 2020. január 2.)

Notes on Nursing. What is it and what it is not („Jegyzetek az ápolónői tevékenységről. Mi az és mi nem”) című első, a későbbiekben számos nyelvre lefordított könyvének első kiadása 1859-ben látott napvilágot. Ezt ma az első ápolónői kézikönyvként tartjuk számon. Mivel a kötet néhány hónap alatt mintegy tizenöt ezer példányban kelt el, kvázi a korszak egyik *bestseller*-ének számított. Nightingale ebben részint azt hangsúlyozta, hogy az alapvető orvosi ellátáshoz mindenkinek joga van, nemzetiségtől, társadalmi státusztól, vallási hovatartozástól és nemtől függetlenül. A legfontosabbnak egyébként – Kossuth Zsuzsanna nézeteivel egybehangzóan – nem a betegségek kikúrálását, hanem megelőzésüket tartotta, amihez véleménye szerint az egészséges étrend, a tisztaság, valamint a lakószobák gyakori szellőztetése járul hozzá a leginkább.³¹

Nightingale a későbbiekben publikált a szegény származású betegek gyógyításának szükségességéről, valamint a kórházakban szülő nők körében tapasztalt, még ekkor is rendkívül magas halandóság okairól is. Ezekén túl igyekezett a közvélemény figyelmét a hadifoglyokkal való megfelelő bánásmódra, továbbá az Indiában uralkodó katasztrofális egészségügyi viszonyokra irányítani. Elodázhatatlannak tartotta a bábaasszonyok, valamint a dologházi ápoltak helyzetének javítását. Rengeteg fennmaradt és azóta kiadott levele szól a vidéki beteggondozásról is. Szerteágazó tevékenységi körét jól szemléltetik azon erőfeszítései, amelyek a kórházak építéséhez és berendezéséhez kapcsolódtak. Ez igen fontos, hiszen a 19. század második felében Európa számos országában folytak a kormányok által széles körben támogatott kórházépítési akciók. Kiemelt figyelmet fordított például a kórtermek falaira, és arra bátorított, hogy ezeket akár pasztrózsaszínűre is festhetik.³²

Saját tapasztalatai mellett jelentős mértékben épített a szintén a krími háborúban szolgáló jamaicai orvosnő, Mary Seacole sikereire, aki azonban a higiénia mellett erőteljesen támaszkodott a gyógyfüvek erejére is. De vajon miért válhattak Nightingale elvei és művei széles társadalmi körök számára ismertté, illetve elismertté? A válasz – a szakértelme mellett – igazán egyszerű: a tudományos nyelvet mellőzve számos munkáját a közemberek által is könnyen értelmezhető angolsággal tette közzé, ami ezáltal az alsóbb rétegek számára (nyilván azoknak, akik az olvasás képességét elsajátították) is befogadhatónak bizonyult. Megemlítenéd azonban, hogy számos írása csupán a halálát követően vált nyomtatásban elérhetővé.³³

Elvek és gyakorlat: a Nightingale-modell

A Krímből visszatérve Nightingale megbizonyosodott arról, hogy a háborúban tapasztalt hiányosságok a szigetország katonai kórházaiban is jellemzőeknek

---

³¹ Florence Nightingale: *Notes on Nursing. What is it and what it is not*. London, 1859.

³² Chatton: i. m.

³³ Lytton Strachey: *Eminent Victorians*. London, 1918.<http://www.gutenberg.org/cache/epub/2447/pg2447.html> (Utolsó letöltés ideje: 2020. január. 2.)

mondhatók, s hasonló problémákkal küzdöttek az általános gyógyintézetekben is. Felismerte továbbá azt is, hogy a betegségek és az azok kezelésével kapcsolatos intézkedések dokumentációját valamennyi intézményben azonos elvek mentén kell vezetni, hiszen a halálozási és gyógyulási arányok kizárólag így követhetők nyomon. Elméletét néhány londoni kórház 1859-ben már a gyakorlatban is kipróbálta.³⁴ Nightingale ebben az évben hozta létre alapítványát, s az ide befolyt összegből nyitotta meg kapuit a róla elnevezett és általa vezetett első világi nővérképző intézet (*Florence Nightingale Training School*), amely ekkor még úttörő módon egy működő kórházhoz, a londoni *Saint Thomas Hospital*hoz kapcsolódott. A kórházat a második világháborúban lebombázták, majd újjáépítették, a nővérképző pedig ma – rengeteg szerkezeti változás és modernizáció után – a híres *King's College* részeként várja a hallgatókat.³⁵

Az iskola, amelyhez nővérotthon is kapcsolódott, minden lehetőséget megteremtett ahhoz, hogy az ápolónői hivatás rövid időn belül elismertté válhasson. Az intézmény fontosságát a Nemzetközi Vöröskereszt alapítójaként ismert Henri Dunant (1828–1910) is hangsúlyozta, például egy 1872-es londoni előadásában. Kitért arra is, miszerint többek között Florence Nightingale inspirálta, hogy 1859-ben Olaszországba, a solferinói csataterre menjen. A *Nightingale Training School*ban bevezetett, az elméleti ismeretek mellett az ápolónői gyakorlatot előtérbe helyező képzési rendszer két évtizeden belül Európa-szerte és Észak-Amerikában is ismertté vált. Az 1880-as években az itt végzett ápolónők már London legjobb kórházaiban dolgoztak, sőt tulajdonképpen az egész Brit Birodalomban és az Egyesült Államokban is találkozunk velük.³⁶

Egészségi állapotának romlása ellenére Nightingale idős korában is aktív maradt. Bár 1901-re teljesen elvesztette látását, élete végéig igyekezett előmozdítani az újabb és újabb egészségügyi reformok megvalósítását. Erőfeszítéseit Viktória királynő 1883-ban Királyi Vöröskereszttel, VII. Eduárd pedig 1907-ben Becsületrenddel ismerte el. Utóbbival ismételten a női elsőket sorát gyarapította, hiszen a „gyengébb nem” képviselői közül ezt az elismerést korábban még senki sem érdemelte ki. Elhivatottságáról egy vele kapcsolatos magyar vonatkozású hír is árulkodik: 1894-ben a budapesti Nemzetközi Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszus VII. ülésének alelnökévé választották, amelyen hanyatló egészsége miatt nem tudott személyesen részt venni, azonban *Falusi egészségügy Indiában* címmel küldött egy előadásszöveget.³⁷

Munkásságáról és könyveinek publikálásáról egyébként 1855 februárjától az osztrák–magyar sajtó is rendszeresen hírt adott, s halálát követően is hosszú

---

³⁴ Kopf: i. m. 388–404.

³⁵ Chatton: i. m.

³⁶ Czeferner: i. m.

³⁷ Kármán Tamásné: Florence Nightingale, az egészségügyi statisztika úttörője. *Orvosi Hetilap*, 1971. 21. sz. 813–815.

nekrológokban méltatták tevékenységét. Elsőként a *Divatcsarnok* számolt be a krími háborúban végzett tevékenységéről 1955 februárjában, a *Nővilág* pedig az első könyvének megjelenése kapcsán méltatta 1860-ban.³⁸ Ezt követően a *Hölgyfutár*, a *Vasárnapi Újság*, valamint a polgári nőmozgalomhoz kapcsolódó lapok foglalkoztak munkásságával. Utóbbi így méltatta egy 1892-i számában: „Egyik első alapítója volt az angol vöröskereszt-egyletnek. Az amerikai polgárháborúban a betegápolás módját az ő utasításai nyomán rendezték. A porosz-francia háborúban a koronahercegné, aztán az Alice hercegné és mások által fentartott kórházak fölállításánál és szervezésénél az ő tanácsát kérték ki. A lisszaboni gyermekkórház az ő tervei szerint épült. Ausztráliában és Indiában nem épülhetett kórház az ő meghallgatása nélkül. A krími háború óta az anyaországban alapított kórházak mindegyike Nightingale alkotó tehetségéről tesz tanúbizonyosságot. A királynő kegyével és érdemrenddel tüntette ki, — a nemzet félmillió alapítványt tett egy ápolónői tanintézetre s azt »Nightingale home«-nak, »Nightingale otthoná«-nak nevezte el.”

Megemlítendő még, hogy 1910. augusztus 13-án, álmában bekövetkezett halála után rokonai visszautasították a Westminster-apátságban tartandó temetési szertartás lehetőségét, helyette Hampshire-ben helyezték örök nyugalomra. Emléke előtt tisztelegve május 12-e az Ápolónők Világnapja, a 2020-as évet pedig a Nővérek Nemzetközi Évének hirdették.

„Ezer köszönet az üveg tintaért. Mi lenne velünk toll, tinta és papír nélkül?” – Florence Nightingale utóélete

Nightingale szerepe a modern ápolónőképzés alapjainak megteremtésében vitathatatlan, s talán nem túlzás azt állítanunk, hogy ezáltal még életében a viktoriánus kor egyik ikonjává vált.³⁹ Emlékezete napjainkban élőbb, mint valaha: világszerte számos szobrot, emlékművet állítottak a tiszteletére, legújabban pedig a koronavírusos betegek kezelésére felállított járványkórházak viselik a nevét. Sőt Derby-ben még egy Florence Nightingale-hez címzett *pubba* is betérhetünk.

Néhány mondatát a *British Library* hangarchívuma őrizte meg, amelyet ma is bármikor meghallgathatunk.⁴⁰ Életéről az első némafilmet 1912-ben forgatták, ezt több dokumentum- és játékfilm követte 2008-ig. 2002-ig egyedüli, az uralkodócsaládon kívüli nőként az ő portréja szerepelt angol pénzermén. Számos irodalmi

³⁸ *Divatcsarnok*, 1855. február. 30. (12. sz.) 229–232.

³⁹ Strachey: i. m.

⁴⁰ Az 1890-ben, otthonában felvett beszéd alábbi részlete maradt ránk: „*When I am no longer even a memory, just a name, I hope my voice may perpetuate the great work of my life. God bless my dear old comrades of Balaclava and bring them safe to shore.*” <https://sounds.bl.uk/Accents-and-dialects/Early-spoken-word-recordings/024M-1CD0239287XX-0214V0> (Utolsó letöltés ideje: 2020. január. 2.)

művet ihletett, magyarul például Kertész Erzsébet tollából *A lámpás hölgyet* olvashatjuk róla. Nightingale-lel kapcsolatban nem mehetünk el szó nélkül még egy nagyszabású vállalkozás mellett: a tiszteletére berendezett múzeum más intézményekkel összefogva 2014-től több mint kétezer Nightingale-levelt digitalizált, tett elérhetővé, illetve látott el rövid összefoglalásokkal. Így tulajdonképpen mindenki bepillantást nyerhet abba, hogy miként vélekedett a kórházak berendezéséről vagy éppen a különböző fertőzésekről.⁴¹ A múzeum egyébként a járványhelyzetre való tekintettel a legújabb, Nightingale kétszázadik születésnapja alkalmából berendezett kiállítását virtuálisan is megtekinthetővé tette, sőt bárki részt vehet, hozzászólhat azon *workshop*okhoz és konferenciákhoz, amelyeket a bicentenárium alkalmából 2020 folyamán és 2021 első felében szintén digitális felületekre helyeztek át. A *Zoom* rendszerében futó könyvklubok különösen érdekesek, itt ugyanis a világ számos pontján élő történészekkel vagy éppen Nightingale-„rajongókkal” cserélhetünk eszmét, illetve tehetjük fel kérdéseinket a múzeum igazgatójának, Melissa Chattonnak és a kiállítások kurátorainak.

Nightingale alakja az életének és munkásságának fontos helyszíneit bejáró, vezetett séták mellett a populáris kultúrában is vissza-visszatér. A róla mintázott Barbie-baba, természetesen a kezében tartott lámpással, világszerte megvásárolható. Mindez ihletője részéről bizonyára nem váltana ki túl nagy lelkesedést. Már csak azért sem, hiszen, amint utaltam rá, Nightingale egész élete során megpróbált a háttérben maradni, s bár rengeteg előadást tartott, meglehetősen rosszul viselte a rá irányuló figyelmet. Ha valaki azonban még a Florence-Barbie-nál is többre vágyik, megnézheti a róla mintázott japán manga hőst, vagy virtuálisan bőrébe bújhat egy népszerű számítógépes játék különböző pályáin.

A *Florence Nightingale Museum* a koronavírus-járvány kitörése óta ún. *Love Lunch*-okat tart az online térben havi rendszerességgel. Az egyik ilyen virtuális ebéd alkalmával arról kérdeztem Melissa Chattont, hogy mennyiben tekinthető Nightingale feministának vagy antifeministának? A komplex kérdésre véleménye szerint a következő válasz adható: Nightingale abban az értelemben mindenképp feminista volt, hogy egész életében a nők munkavállalási jogaiért (illetve azok javításáért) harcolt, sőt még a prostituáltak védelméért is kampányolt. Annyiban azonban az antifeministák táborát gyarapította, hogy a szüfrazsett-mozgalom tagjai által előnyben részesített erőszakos tevékenységek merőben távol álltak tőle, sőt egyenesen taszították.⁴²

---

⁴¹ *The Florence Nightingale Digitization Project*. <http://archives.bu.edu/web/florence-nightingale> (Utolsó letöltés ideje: 2020. január. 2.)

⁴² *Florence Nightingale Museum. Love Lunch*. 2020. május. E témáról további adalékokat osztottak meg a Nightingale születésnapja alkalmából a 2020-as év folyamán rendezett virtuális eseményeken, amelyek megrendezésüket követően elérhetővé váltak a múzeum YouTube-csatornáján és a közösségi médiában.

„Csatlakozzon szakmája organizációjához!”

A 20. század hajnalára a Nightingale-modellre épülő iskolák egy új típusú képzésnek adták át a helyüket, amelyben a kórházi gyakorlat a korábnál is hangsúlyosabb szerepet kapott. Ekkor a német polgári nőmozgalom ünneplott aktivistája, Agnes Karll (1868–1927) – aki egyesült államokbeli tanulmányútját követően Lipcsében nőként elsőként főiskolai katedrára is állhatott – már hosszabb ideje a hároméves nővérképző intézményekért agitált. Szívügyének tartotta az ápolónők szakszervezetekbe tömörítését, ami ekkor már elodázhatatlannak tűnt, hiszen az egészségügy a nővérekben mindinkább olcsó és a végtelenségig kiszipolyozható munkaerőt látott. Munkáját siker koronázta: a századfordulóra Németország, Anglia és az Egyesült Államok kezdeményezésére létrehozták az Ápolók Nemzetközi Tanácsát, amely napjainkra világszerte több mint húszmillió nővér érdekeit védi. Az ápolónők szervezésében „az amerikai Nightingale-ként” emlegetett Margaret Sanger (1879–1966) is élen járt, aki a szexuális nevelés fontosságának hangsúlyozása mellett fáradhatatlanul kampányolt a fogamzásgátlás előmozdításáért. Kevesen tudják, hogy a „születésszabályozás” szó köztudatban való meghonosítása is az ő nevéhez köthető.⁴³

A nővérképzés számos problémája az első világháború előestéjére is megoldatlan maradt. Az Osztrák–Magyar Monarchia országainak egészségügyére reflektáló, 1914 márciusában, vagyis közvetlenül az első világháború kirobbanása előtt napvilágot látó sajtóforrásból is érzékelhető, hogy a szakoktatás minősége komoly kívánnivalót hagyott maga után. *„Elég nehéz küzdelem jut osztályrészéül az egészséges szegény embernek is; de ha megbetegszik, sorsa valóban kálvária. Otthon még a legsúlyosabb anyagi áldozatok árán sem gyógyítják eredményesen, kórházaink nagy többségében pedig, ha ugyan sikerül bejutnia, ki van szolgáltatva műveletlen, nem mindig önzetlen és ritkán jólelkű ápolónők kegyének, akik minden képességüket és jóindulatukat fenntartják az őket pénzelő vagy protekciós betegek számára. Nagy tisztelet a kivételnek, de bizony a mi közkórházainkban olvasót pörgető ápolónők többsége nem áll a helyzet magaslatán.”*⁴⁴ A cikk szerzője, Glücklich Vilma sietett leszögezni, hogy a szakmai hiányosságokért az ápolónők a legkevésbé sem okolhatók, hiszen képzésüket jobbra olyan hathetes, korabeli szóhasználatával élve „zugtanfolyamokon” szerezték, amelyeken a háborús felkészülés jegyében kizárólag férfi betegekkel találkozhattak.⁴⁵

Mindezek ellenére az első világháborúban rengeteg önkéntes nővér szolgált. Áldozatvállalásaikra jellemző példa az angol Vera Brittain (1893–1970), aki a veszélyre fittyet hányva indult a frontra.⁴⁶ A harcok borzalmaival s a nővérek kilá-

---

⁴³ Stewart – Austin: i. m.

⁴⁴ Glücklich Vilma: Betegápolónők kerestetnek. *A Nő. Feminista Folyóirat*, (1914): 5. 98–99.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Visszaemlékezése később *bestsellerré* vált. Lásd Vera Brittain: *Testament of Youth. An Autobiographical Study of the Years 1900–1925*. London, 2004.

tástalan helyzetével azonban pillanatok alatt szembesülnie kellett. Egy lelkes, ám önéletrajzában szakképzése hiányosságairól is valló osztrák nővér sorai hasonló személyiségfejlődésről árulkodnak. A tábori kórházba való megérkezését követően így lelkendezett: „*Végre teljesen szabad voltam!*” Röviddel ezután, sokkos állapotban már a következőt jegyezte fel: „*A kórházat teljesen lebombázták! Úgy éreztem, megérintett a halál angyala!*”⁴⁷

A képzéssel kapcsolatos szerkezeti problémákat az 1920–1930-as években világszerte új intézmények alapításával és a közegészségügy kereteinek fejlesztésével igyekeztek orvosolni, hogy a jelentkezők két-három év alatt szerezhessenek ápolónői okleveleket. A második világháborúban a britek és az amerikaiak az önkéntes ápolónőket a tengerentúli hadszínterekre is magukkal vitték, a német hadseregben pedig negyvenezer nővér szolgált. Közülük sokakat a tömegmészárlásokban való részvételre kényszerítettek, amiért kitüntetésekkel (mint például a Vaskereszt) „honorálták szolgálataikat”.

Kitekintés

1945 után több olyan változás is tetten érhető a nővérképzésben, amelyek eredményei napjainkig érzékelhetők. A középfokú szakirányú kurzusok mellett immár négyéves egyetemi és posztgraduális szakok közül válogathattak a szakma iránt érdeklődők, továbbá nagyobb lendületet vett az ápolószemélyzet szervezkedése is. Nemzetközi szakfolyóiratok indultak, emellett pedig világszerte igyekeztek előmozdítani, hogy az ápolónői szakma gendersemlegessé váljon. Utóbbi megvalósítása a statisztikák szerint nem bizonyult egyértelműen sikeres kezdeményezésnek: az Egyesült Államokban és Kanadában például 1980–2000 között húsz ápolóból csupán egy volt férfi, míg Spanyolországban vagy Csehországban az ápolószemélyzet 20 százalékát tették ki.⁴⁸

---

⁴⁷ Christa Hämmerle: „Mentally broken, physically a wreck...”. Violence in war accounts of Nurses in Austro-Hungarian Service. In: Christa Hämmerle – Oswald Überegger – Brigitta Bader-Zaar (eds): *Gender and the First World War*. London, 2014, 89–107.

⁴⁸ Azon olvasóknak, akik a téma elmélyültebb kutatásába szeretnének kezdeni, több lehetőségük van. A korabeli sajtótermékek vizsgálata mellett természetesen levéltári kutatásokat végezhetnek. Ehhez kiváló kiindulópontként szolgálhatnak a különböző betegápolással foglalkozó szakegyséletek anyagai, illetve az orvosokból, ápolónőkből álló szakmai szervezetek iratai. Az ápolónők szervezkedéséről néhány nőmozgalmi aktivista levelezése is képet ad. Nagy-Britanniában egyedülállónak tekinthető Florence Nightingale több ezer levélből álló hagyatékának a világhálón való elérhetősége. Az ezzel kapcsolatos részletes adatokért lásd a 42. sz. lábjegyzetet.

DÓRA CZEFERNER

SNAPSHOTS FROM THE HISTORY OF MODERN NURSING EDUCATION IN EUROPE AND HUNGARY

2020 was declared by the World Health Organisation as the International year of the Nurse and Midwife in the memory of the 200th anniversary of Florence Nightingale. The paper points out why is she the pioneer of the modern nursing, but also discusses what methods were used in this area before the 19th century. The study answers the question, how Nightingale laid down the fundamentals of the education of nurses, and how their frames were changed during the last one and a half century. The dilemma according to which she can be cosedered a feminist or an antifeminist also appears in the paper. Why is her work greatly respected in Great Britain even today, and how well known is her name outside the country? What about her Hungarian contemporary, Zsuzsanna Kossuth? Why did the Hungarian historiography and public opinion forget her name? And finally, why do people nowadays stumble into the name of Nightingale (and Zsuzsanna Kossuth) or into the thoughts quoted from them among the news about the coronavirus more and more often?